

Räntefri ekonomi

Senast uppdaterad 2013-08-06.

författad av Per Almgren, formelgranskad av Stig Broqvist

Vad betyder ordet ränta?

Med ränta menas vanligen den i förväg överenskomna betalning som någon får för att låna ut pengar. Då räknar man också in ersättning för det (eventuella) arbete som utlånan utför i samband med utlåningen och för (eventuella) förluster när låntagarna ibland inte kan betala tillbaka allt de lånat. När man använder ordet för att beteckna en blandning av tre olika begrepp blir det svårt att analysera vad som händer i samhällsekonomin.

Effektiv ränta är ett matematiskt begrepp som innebär att summan av alla aktuella in- och utbetalningar, beräknade med ränta på ränta, blir 0. Den eller de räntesatser som ger detta resultat är de effektiva räntorna.

Om man i stället bara använder ordet ränta i betydelsen ägandeinkomst blir det lättare att se hur saker och ting hänger ihop. Ägandeinkomst är en inkomst som man kan få just i egenskap av att man är ägare (till pengar), utan att man själv utför någon motsvarande arbetsprestation.

I det följande används ordet ränta för den del av lånekostnaden som varken motsvaras av någon arbetsinsats av utlånan eller vad utlånan måste få för att ersätta vad som i genomsnitt förloras när (delar av) lån inte betalas tillbaka. I den följande beskrivningen räknas också vinsterna in i totala samhällskostnaden för räntor.

Det som kallas investeringar när någon köper "värdepapper" är också en slags utlåning som "investeraren" gör och där både vinstmöjlighet och förlustrisk är större än vid vanliga banklån.

Räntefri ekonomi innebär att de som äger pengar inte får någon ränta eller vinst (ägandeinkomst).

Betalning av ränta

Det väsentliga med den räntebaserade ekonomin är att betalandet av ränta, och hur den sedan används, ställer till stora problem, både för enskilda människor och för samhällsekonomin som helhet. Användningen av ränta gör nästan alltid att de ekonomiska klyftorna i samhället ökar, att arbetslösheten växer och att utnyttjandet av naturresurserna blir allt större med tiden. Varför det blir så beskrivs i avsnittet Problembeskrivning.

I dag betalas nästan allting med pengar. Pengar är både sedlar och mynt men också allt som finns insatt på olika slags bankkonton, s.k. bankcertifikat medräknade. Den sammanlagda summan på bankkontona är i Sverige ungefär 15 gånger större än den summa som motsvarar alla sedlar och mynt.

För länge sedan kunde man betala genom att leverera varor eller utföra dagsverken men i dag vill alla som lånat ut pengar också få räntan betald i pengar. Problemen med ränta blir mycket allvarigare när räntan måste betalas med pengar. Det beror främst på att de som skall betala räntorna inte får tillverka pengar. Varför det är ett problem beskrivs i nästa avsnitt. Tillverkar någon människa egna sedlar eller mynt så kallas det falskmynteri och är straffbelagt. Däremot får både Riksbanken och andra privata banker "tillverka" pengar. Hur det går till beskrivs under rubriken "Hur man gör pengar".

Problembeskrivning

Ett litet exempel:

Kalle lånar 1 miljon av Pelle för att köpa ett hus av sin chef Jonas. Kalle måste totalt få 1,3 miljoner i lön av chefens företag, för att kunna betala tillbaka lån och dessutom räntan på lånet till Pelle. Hur kan Kalle göra?

A) Minska sina övriga kostnader. Det betyder att de andra (företag och deras anställda) får mindre inkomster. Problemet är flyttat men inte löst.

B) Låna mer för att kunna betala tillbaka de ytterligare 0,3 miljonerna. Vilket inte löser problemet, bara uppskjuter det. Dessutom måste han ju efter ett tag skaffa fram ännu mer pengar för att betala det nya lånet och räntan på detta. Det ursprungliga problemet blir större än det var från början.

C) Öka sin inkomst. Det kan han bara göra om någon eller några andra i sin tur lånar pengar så att de köper mer varor eller tjänster från Jonas företag, som då kan betala mer lön till Kalle. Dessa andra får då samma problem som Kalle. Problemet har flyttats men inte lösts. Det skulle kunna lösas om Jonas företag sänker sitt vinstkrav och betalar ut en ökad lön till Kalle men det blir dyrt för företaget med dagens skattesystem.

Det enda som kan lösa problemet är om Pelle använder hela ränteinkomsten till inköp av varor och tjänster. I verkligheten är det sällan detta inträffar. En del av räntan läggs till kapitalet (utlånaners penningförmögenhet) och lånas ut igen så att ränteinkomsten ökar nästa år.

Ser vi på hela samhällsekonomin, med utgångspunkt från exemplet, finner vi att utlånaners förmögenhet oavbrutet växer allt fortare, samtidigt som sammanlagda skulden hos alla som lånar pengar ökar precis lika fort.

Räntefri ekonomi (forts)

Man kan naturligtvis tänka sig att låntagarna inte vill eller får ta några nya lån. En bank måste enligt lagen kontrollera att låntagaren har rimlig förmåga att betala tillbaka lånet och att den säkerhet som lämnas för lånet är tillräckligt värdefull. Säkerheten måste i princip kunna säljas för ett lika stort belopp som låntagaren är skyldig. En bank får dock ta en risk och även låna ut pengar utan säkerhet om banken äger tillräckligt mycket (pengar) själv.

Om låntagarna inte ökar sin skuld utan i stället minskar sina inköp så betyder det att andra företag inte kan sälja varor eller tjänster för samma summa som de behöver få ihop för att klara sina inköp. Det blir då snabbt färre varor och tjänster som säljs eftersom alla som får sälja mindre också måste dra in på sina egna inköp. Då behövs färre människor som tillverkar varor eller utför tjänster. Arbetslösheten ökar.

Ett sätt att undvika dessa problem är det populära "ökad tillväxt" som de flesta politiker och ekonomer gärna vill åstadkomma. I verkligheten betyder det att vi hela tiden skall öka skulderna i samhället och att detta möjliggörs genom att det oavbrutet tillverkas mer varor, byggs fler och större hus, mer vägar o.s.v. Detta kan inte göras utan att miljöförstörelsen ökar. Naturen får allt mindre plats och den som finns kvar utnyttjas mer intensivt. "Alla" vet att detta inte kan fortsätta särskilt länge men det är få politiker och ekonomer som säger att vi måste stoppa tillväxten nu, men rikta investeringar till områden som minskar resursuttaget från naturen.

Många tror att det kan fungera med tillväxt om bara försäljningen av tjänster ökar. Det fungerar inte eftersom alla tjänster innebär att de som utför tjänsterna är tvungna att använda en del varor för att det skall fungera och det ökar utnyttjandet av naturresurser. Vi har dessutom en begränsning som beror på att det behövs en viss tid för att utföra och utnyttja en tjänst. Ingen av oss har mer än 24 timmar på ett dygn och en del av den tiden måste vi dessutom sova. Samtidigt vet vi att ju längre vi fortsätter, desto värre blir problemen och desto svårare blir omställningen till en annan ekonomi. Det blir alla som nu är unga och deras barn som får ta smällen, och den blir hård om vi fortsätter som hittills.

Hur man gör pengar

En falskmyntare försöker göra bästa möjliga kopior av de sedlar som finns. Ibland fungerar det bra eftersom många har svårt att skilja på äkta och falska sedlar.

Dollarsedlar från USA har varit populära att förfalska eftersom det är förhållandevis lätt, jämfört med svenska sedlar eller Eurosedlar.

Stora banker har det mycket enklare, de behöver inte trycka några sedlar. Bankerna har lyckats få majoriteten av sina kunder att använda kort eller Internet för de flesta betalningar. Det är en stor fördel för banken, eftersom sedel- och mynthantering är arbetskrävande, och skrivarbetet (inskrivningen i datasystemet) i stället sköts av kunderna själva. Dessutom minskar risken för rån av penningtransporter.

Själva skapandet av nya pengar går till på följande sätt:

En kund tar ett lån i banken. När lånet skall betalas ut föreslår banken att pengarna som kunden lånar sätts in på ett konto som kunden har eller öppnar i banken. Från detta konto kan låntagaren sedan göra betalningar till andra kundkonton i banken eller till konton i andra banker. Säger kunden ja till detta så registreras summan på låntagarens betalkonto, samtidigt som en lika stor summa, men med motsatt tecken, registreras på kundens nya skuldkonto. Exempel: 100 000 kr sätts in på låntagarens betalkonto och samtidigt antecknas 100 000 kr på låntagarens skuldkonto. Läger vi ihop de båda summorna blir resultatet 0 kr.

Nu finns det plötsligt en ny summa pengar, användbara för betalningar, som inte existerade före den samtidiga insättningen på betalkontot och uttaget från skuldkontot. Banken har helt enkelt delat upp ingenting, noll kronor, i en plusdel och en minusdel, och på det sättet fått fram de pengar som lånas ut. Summan av behållningen på de två kontona blir fortfarande noll.

För att göra detta är det inte nödvändigt att kunder sätter in pengar i form av sedlar och mynt.

Banken vill ändå att det skall finnas ett visst sparande. Ett skäl för att ta emot ett visst sparande är att några låntagare kanske vill ha kontanter, ett annat är att banken kan säga att de måste ha en viss ränta eftersom de måste betala ränta till spararna. Det som banken inte talar om, är att den allra största delen av utlåningen sker med pengar som banken själv tillverkar på det nyss beskrivna sättet. Dessa pengar, som bara står på konton, betalar banken naturligtvis ingen ränta för, men den tar full ränta för lånen.

Eftersom de flesta människor aldrig har tänkt igenom hur det går till så bråkar de inte om att de själva får betala 5 procent i ränta om spararna får 2,5 procent. Om 4 lån av 5 betalas ut som insättningar på konton utan ränta och bara vart femte lån behöver betalas ut med likvid i sedlar som kommer från insättning på sparkontona, så blir bankens medelinkomst från lånen $(4 \cdot 5 + 1 \cdot 2,5) / 5 = 4,5$ procent, men den stora majoriteten som inte tänkt på detta tror att det är 2,5 procent som är skillnaden mellan spar- och låneräntan.

Räntefri ekonomi (forts)

Bankerna tjänar helt enkelt en massa pengar på pengar som de skapar ur tomma intet, och det är naturligtvis en god affär för bankerna. Då får de råd att lägga mycket pengar på reklam för att få kunderna att använda kort och internetbetalningar, som bankerna tjänar mest på. Samtidigt minskar man öppettider och på många bankkontor hanterar man inte längre kontanter. Uttagsautomater placeras av någon anledning ofta utomhus...

När en låntagare betalar tillbaka ett lån där pengarna från början fördes in på ett betalkonto försvinner bokstavligen motsvarande summa pengar, beloppet på skuldkontot minskar precis lika mycket som summan på betalkontot. Det enda som återstår av detta trolleri är bankens ränteinkomst som låntagaren på något sätt måste få fram, antingen genom att ta ett nytt lån eller att andra personer eller företag gör det. Detta är nödvändigt eftersom bankens ränteinkomst ju inte finns med i den ursprungliga penningmängden i samhället!

Det är huvudsakligen de stora bankerna som både skapar och förintar pengar. Riksbanken har bara skapat mindre än en tiondel av alla pengar. De sedlar och mynt som riksbanken tillför samhällsekonomin är också lånade. Det är bankerna som tar dessa lån, förut även staten via Riksgäldskontoret, men detta är numera förbjudet i EU-fördragen. Man tror att det kan leda till jätteinflation, fast det i verkligheten vore bäst om staten lånade direkt från riksbanken. Skulle man ändå göra det så betalar staten in räntekostnaden till Riksbanken. Den får då en vinst. Eftersom staten äger Riksbanken, och Riksbanken skall betala in sin vinst till staten så betyder det att staten i stort sett får tillbaka den ränta den betalat. Det blir bara en liten administrationskostnad för lånet, skattebetalarna slipper betala räntekostnader.

Frågor att fundera över och diskutera:

Vad händer med pengarna i samhället om alla betalar sina skulder?

Dramatikern Berthold Brecht yttrade en gång: "Vad är det att råna en bank, jämfört med att starta en?" Vad tror du han menade med det?

Vems är egentligen de pengar som banken lånar ut? Den som lånar pengarna har ofta lämnat en säkerhet för lånet, ett värde, till banken. Banken har i sin tur delat upp noll i en plus- och en minusdel, och gett låntagaren ett tillgodohavande på ett konto och påfört en lika stor skuld på ett annat konto. Låntagaren har sammanlagt fått noll kr i utbyte för sitt värde (säkerheten).

För detta, summa noll kronor, betalar låntagaren en ränta. Skulle det inte räcka med att betala vad det kostar att administrera lånet?

Priset på varor och tjänster

Alla företag som säljer varor och/eller tjänster har tre slags kostnader. En del är kostnader för utfört arbete. En annan del är räntor på eventuella lånade pengar och vinstutdelningar till ägarna. De pengar som ägarna satt in i företaget kan i denna enkla modell betraktas som ett lån, då blir vinstutdelningen en ränta. Den tredje delen är de varor och tjänster som företaget köper in från andra företag, inräknat skatter och avgifter. Vi bortser här, och i delvis i fortsättningen, från den inverkan som skuld- respektive förmögenhetsförändringarna har, utom där just detta behandlas.

De företag som levererat varorna och tjänsterna, inklusive staten och kommuner som ordnat fram en del saker, t ex vägar, vatten och avlopp, grundutbildning till de anställda m.m., har i sin tur också kostnader för arbete, räntor och aktieutdelningar samt inköp av andra varor och tjänster o.s.v. i en lång rad av produktionssteg.

Följer vi denna kedja bakåt så ser vi att den del som är kostnad för inköp av varor och tjänster minskar ganska fort och till sist försvinner. Samtidigt ser vi att vi i varje steg har ett tillägg av dels arbetskostnader, dels räntor och utdelningar på aktier. När vi följt produktionsstegen till dess början finner vi att det bara finns två slags kostnader. Den ena är för utfört arbete, den andra är ägandeinkomster till dem som ställt pengar till förfogande. Detta gäller alla slags varor och tjänster, utan undantag.

Det finns inga råvarukostnader, antingen avser betalningen ersättning för utfört arbete eller för att någon lånat ut pengar. Vi betalar ingenting till vare sig marken, bergen eller haven.

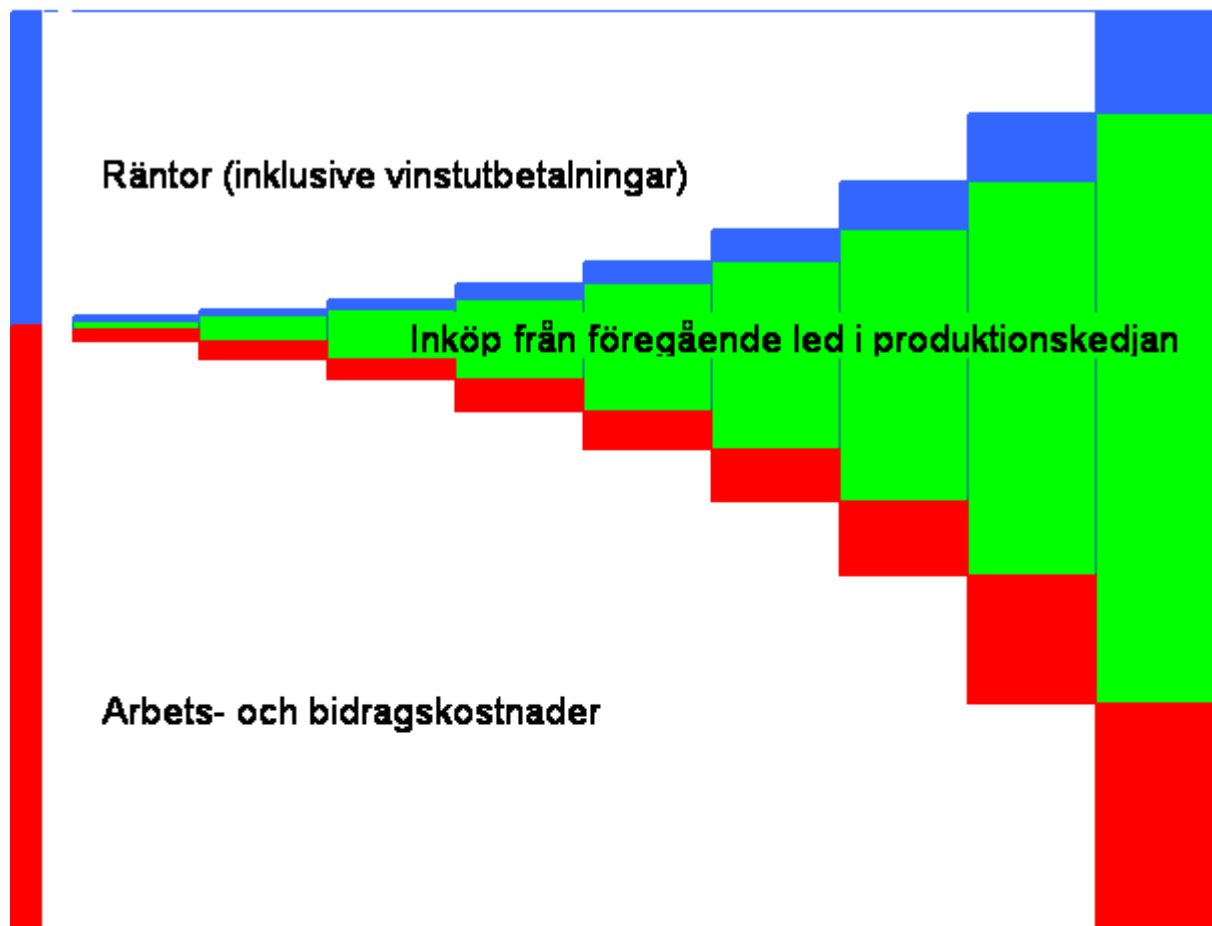
Under större delen av den tid vi har tillförlitliga uppgifter om samhällsekonomin så har arbetskostnaden i samhällets penningekonomi varit mellan 55 och 75 procent av BNP, resten är ägandeinkomster. För en del varor och tjänster är skillnaderna naturligtvis större, de angivna talen är vad som i medeltal gällt under olika år under en 30-årsperiod. Som en grov tumregel kan man säga att i genomsnitt 2/3 eller 67 procent av kostnaden för en vara eller tjänst är arbetskostnader, resten är räntor och vinster.

Det innebär att om det inte fanns några räntor eller vinstutbetalningar så skulle priserna sjunka med ungefär en tredjedel, vid oförändrade lönekostnader.

Räntefri ekonomi (forts)

Med ett mer rationellt finansieringssystem för den offentliga sektorn och en basinkomst till alla så skulle prisnivån kunna sänkas ännu mer, kanske med mellan 40 och 45 procent.

Priset för en vara eller tjänst summeras genom alla produktionsled

Underlev.6 säljer till underlev.5	Underlev.5 säljer till underlev.4	Underlev.4 säljer till underlev.3	Underlev.3 säljer till underlev.2	Underlev.2 säljer till underlev.1	Underlev.1 säljer till fabrik	Fabrik, säljer till grossist	Grossist, säljer till detaljist	Detaljist, säljer till slutkund
---	---	---	---	---	-------------------------------------	------------------------------------	---------------------------------------	---------------------------------------

Räntor (inklusive vinstutbetalningar)

Inköp från föregående led i produktionskedjan

Arbets- och bidragskostnader

Priset på en vara eller tjänst består i slutänden endast av arbets- och räntekostnader, det finns ingen råvarukostnad.

© Per Almgren 2007

Räntefri ekonomi (forts)

Vinnare och förlorare på räntan och vinstutdelningar

Många är inte medvetna om hur stor del av deras inkomst som går åt för att betala de räntor som ligger inbakade i priset på varorna och tjänsterna. De allra flesta betalar mycket mer i sådana räntor än vad de själva har i ägandeinkomst (räntor och vinstutdelningar), statistiken visar att det bara är några få procent av befolkningen som är vinnare, resten förlorar, men många av dessa tror att de tillhör vinnarna.

För att kunna göra en noggrann uppskattning av om en person eller ett hushåll får in mer pengar i ägandeinkomst än vad man själv betalar i inbakade räntor, så måste en detaljerad undersökning göras av vilka varor och tjänster man köper och av hur stor del av priset i varje vara eller tjänst som är ägandeinkomst.

En grov uppskattning av vilka som vinner respektive förlorar på räntan kan man göra genom att ta reda på hur stor del personens eller hushållets andel är av alla invånarens sammanlagda inkomst, inklusive statliga och kommunala bidrag. På samma sätt tar man reda på hur stor andel den eventuella förmögenheten utgör av den sammanlagda förmögenheten i samhället. Om andelen av förmögenheten är större än andelen av arbets- och bidragsinkomsten så tillhör man vinnarna, annars tillhör man förlorarna.

Så här räknar man ut uppskattningen:

En sammanställning av vad bokstäverna i följande formler betyder finns överst i faktarutan på sidan 10.

Den totala arbets- och bidragsinkomsten kallas A , det studerade hushållets kallas A_H .

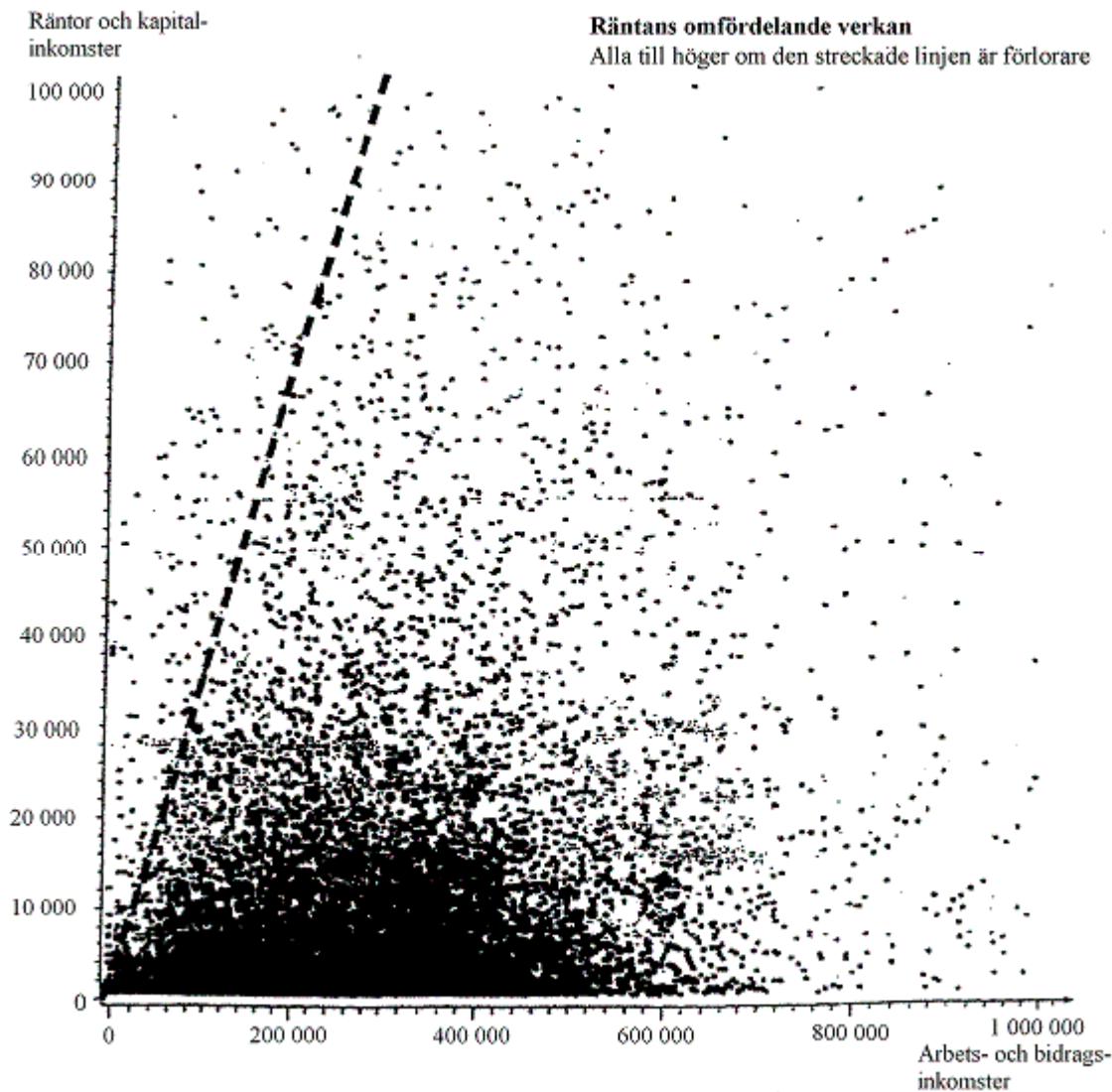
Den totala förmögenheten kallas F , det studerade hushållets kallas F_H .

Räntan (avkastningen, inräknat vinstutdelningar på aktier och fondandelar m.m.) på förmögenheten kallas R (vi antar att alla får samma ränta, vilket inte är sant).

Den totala inkomsten är $A + R \cdot F$, hushållets inkomst är $A_H + R \cdot F_H$. Om räntan vore 0 så skulle den totala inkomsten vara A och hushållets inkomst A_H . Andelen av hela produktionen som hushållet kan köpa om räntenivån är R blir $(A_H + R \cdot F_H) / (A + R \cdot F)$. Om räntan vore 0 så skulle andelen i stället bli A_H / A .

Räknar vi ut andelsskillnaden, i förhållandet till nollränta, så blir den $(A_H + R \cdot F_H) / (A + R \cdot F) - A_H / A$, som efter lite räknande (försök själv!) kan uttryckas som $R \cdot F \cdot (F_H / F - A_H / A) / (A + R \cdot F)$. Hur uträkningen görs i detalj finns i faktarutan "Vilka vinner" på sidan 11.

Formeln betyder att skillnaden ökar med räntenivån, multiplicerad med skillnaden mellan förmögenhets- och arbetsinkomstandel. I verkligheten får den som har större förmögenhet också en högre ränta än den som har liten så skillnaden är större än vad formeln anger.

Figuren visar hur arbets- och bidragsinkomster, respektive räntor och kapitalinkomster, ur ett representativt urval, omfattande c:a 13 000 hushåll, fördelade sig under 1993. Andelen som vinner utgör c:a 2 % av totala antalet, punkterna till vänster om den streckade linjen. De som finns höger om linjen tillhör förlorarna. Data kommer från Statistiska centralbyrån som levererat diagrammet. Ett A4-ark som kostade 5000 kr 1996.

Inflationsbekämpning

Riksbanken har till uppgift att bland annat se till att inflationen (prisökningarna per tidsenhet) inte är för stor. Enligt de flesta läroböcker i nationalekonomi så skall man höja räntan när man tror att inflationen kommer att öka och sänka räntan när man tror att inflationen kommer att minska.

Riksbanksledningen och de allra flesta politiker tror att det fungerar på det sättet.

I verkligheten är det tvärtom! En höjning av räntan ökar inflationen (medför högre priser) och en sänkning minskar den. Det visas rent matematiskt nedan men kan också förstås av följande beskrivning:

Totala priset, kostnaden, för alla varor och tjänster är lika med totala inkomsten, $A + R \cdot F$. Om R blir större så blir priserna i genomsnitt högre och stigande om inte förmögenheten F är konstant. I verkligheten brukar alltid en del av ränteinkomsten läggas till kapitalet (F). Då växer det belopp som skall förräntas och priserna på varor och tjänster fortsätter oavbrutet att stiga. Om arbetskostnaden A minskar (fler arbetslösa, A -kassan är lägre än lönen) så minskar inflationen. Om F och R är oförändrade ökar inte räntekostnaden är för år.

Det ekonomerna har sagt är att efterfrågan på varor och tjänster minskar när räntan höjs, eftersom det blir dyrare att låna. Efterfrågan ökar när räntan sänks eftersom det blir billigare att låna. Vad man uppenbarligen förbiser är att en räntehöjning också på lite längre sikt, när den höjda räntan skall betalas, ökar kostnaderna med växande förmögenhet enligt föregående stycke. Statistik från SCB och Riksbanken fr.o.m. januari 1987 t.o.m. november 2005, därefter ändrades en definition av SCB, visar att en ränteökning med en procentenhet, under denna period, leder till en ökning av inflationen med ungefär en halv procentenhet.

Räntefri ekonomi (forts)

Beräkningarna visar att den bästa anpassningen (minsta avvikelser) mellan den uppmätta inflationen och en enkel modellbeskrivning uppnås när modellen har sin prisökningseffekt ungefär 4 månader efter att en räntehöjning skett och att det efter ytterligare 4 till 5 månader kommer en prissänkningseffekt som är ungefär hälften så stor. Den senare sammanfaller väl i tiden med den säsongjusterade ökningen av arbetslösheten som räntan ger upphov till.

En ekonomi där räntan är noll, eller negativ, skulle därför ge möjlighet att hålla stabila priser i stället för den tvåprocentiga inflationen som nu är Riksbankens mål.

I sammanhanget bör också påpekas att det inte finns något direkt samband mellan arbetslöshet och inflation. Att så skulle vara fallet tror tyvärr många politiker och fackföreningsledare än i dag, trots att det blev tydligt redan på 1970-talet att så inte var fallet. Man hade då en period med både hög inflation och hög arbetslöshet. Många ekonomer och politiker litar ännu på Phillipskurvan, som räknades fram med statistik under 1900-talets första hälft. Den kurvan visar att när inflationen är låg så är arbetslösheten hög och tvärtom.

Det samband som i verkligheten existerar är mellan inflationen och **förändringshastigheten** hos arbetslösheten.

Anta att andelen arbetslösa av arbetskraften ökar med X (ett tal som är betydligt mindre än 1) under loppet av ett år och att den som är arbetslös får ut andelen P av sin förutvarande lön i A-kassa. Då blir förändringen av arbets- och bidragskostnader $A \cdot (1 - X) + A \cdot X \cdot P - A$. Delar vi detta med de totala kostnaderna för allt producerat (arbets- och räntekostnaderna) får vi arbetslöshetsförändringens inverkan på inflationen I .

Ett Δ (uttalas delta) framför en stor bokstav betyder en förändring av talvärdet på det som bokstaven motsvarar. ΔI (delta-I) betyder förändringen av I :

$$\Delta I = -A \cdot X \cdot (1 - P) / (A + R \cdot F)$$

Eftersom P är mindre än 1 så blir resultatet att växande arbetslöshet minskar inflationen och tvärtom. Det är naturligtvis också andra saker som inverkar, t ex räntenivån, löneökningar, antalet sålda enheter, som totalpriset skall fördelas på.

När Statistiska centralbyrån mäter inflationen utgår man från ett bestämt antal varor. Det som beskrivs i detta avsnitt är ett sorts medelvärde av prisutvecklingen på allt som säljs. En grov beräkning av inflationen, där vi för enkelhets skull bortser från den eftersläpning av priserna, i förhållande till ränteutvecklingen, som beskrevs tidigare i detta avsnitt, kan göras så här:

M är mängden sålda varor och tjänster och kan tänkas som summering av antalet pris gånger antal för varje produkt och att denna summa sedan delas med totala priset (BNP). Då får man ett vägt medelvärde på antalet. Ett år senare har den ökat till $M + \Delta M$. Löne- och bidragskostnaderna är A det första året, löneökningar höjer summan till $A + \Delta A$, men förändringen i arbetslösheten gör att slutresultatet blir $(A + \Delta A) \cdot (1 - X \cdot (1 - P))$ med samma betydelse som ovan av X och P .

Räntekostnaderna är $R \cdot F$ det första året men på grund av ränte- och förmögenhetsändring blir de nästa år $(R + \Delta R) \cdot (F + \Delta F)$. Förenklat kan dF uppskattas till $R \cdot F \cdot (1 - K)$, där K är den andel av ränteintäkten som används för direkta inköp. Räntekostnadsändringen från ett år till nästa är $(R + \Delta R) \cdot R \cdot F \cdot (1 - K) + \Delta R \cdot F$. Detta innebär att även om räntan är konstant ($\Delta R = 0$) så kommer det att bli en **prisökning** på grund av räntan, så länge som inte **hela** ränteinkomsten används till direkta inköp av varor och tjänster (eller sparas räntefritt). Om räntenivån fördubblas, så blir den del av inflationen som beror på att en del av räntan läggs till kapitalet, fyra gånger större, ökas räntenivån med en faktor 3 blir motsvarande inflationsdel 9 gånger större.

Först beräknas skillnaden mellan kostnaden det andra året, delat med mängden sålda varor och tjänster samma år, och kostnaden under det första året, delat med den mängd varor och tjänster som såldes första året. Därefter delas resultatet med "medelpriset" per vara och tjänst under det första året och det då erhållna uttrycket blir en formel för hur stor inflationen är och visar också hur den beror av olika saker.

För den som tycker om att räkna följer här startformeln för inflationen I och sedan slutresultatet. Försök gärna räkna själv, det är en bra övning. Tips: 1 kan också skrivas som $1 + \Delta M / M - \Delta M / M$.

$$I = (((A + \Delta A) \cdot (1 - X \cdot (1 - P)) + (R + \Delta R) \cdot (F + \Delta F)) / (M + \Delta M) - (A + R \cdot F) / M) / (A + R \cdot F) / M$$

Räntefri ekonomi (forts)

Efter en del räknande kommer man slutligen fram till följande resultat över den huvudsakliga orsaksfördelningen till inflationen. Den är uppdelad på förändringarna i ränte- och vinstnivå, förmögenhets- eller fordringstillväxten, lönekostnadsförändringen, förändringen i arbetslösheten och förändringen i mängden sålda varor och tjänster:

$I = \Delta F \cdot (R + \Delta R/2) / ((A + R \cdot F) \cdot (1 + \Delta M / M))$	väsentligen förmögenhets-/fordringsförändringen
$+ \Delta R \cdot (F + \Delta F/2) / ((A + R \cdot F) \cdot (1 + \Delta M / M))$	väsentligen ränteförändringen
$+ \Delta A / ((A + R \cdot F) \cdot (1 + \Delta M / M))$	väsentligen löneökningar/minskningar
$- X \cdot (A + \Delta A) \cdot (1 - P) / ((A + R \cdot F) \cdot (1 + \Delta M / M))$	väsentligen arbetslöshetsändringen
$- \Delta M / (M \cdot (1 + \Delta M / M))$	försäljningsändringen ("tillväxten")

Hur uträkningen görs i detalj finns i faktarutan Formel för inflationen.

Uttryckt i ord så blir inflationen ungefär lika med summan av de följande sakerna:

1. Förmögenhetsändringen gånger räntenivån delat med summan av alla löne- och räntekostnader. (Ökning med växande förmögenhet.)
2. Ränteändringen gånger totala förmögenheten delat med summan av alla löne- och räntekostnader. (Ökning med ökande räntenivå.)
3. Ändringen av arbetskostnaderna delat med summan av alla löne- och räntekostnader. (Ökning med ökande arbetskostnader.)
4. Arbetslöshetsförändringen delat med summan av alla löne- och räntekostnader. (Minskning med ökande arbetslöshet.)
5. Ändring av mängden sålda varor och tjänster delat med totala mängden sålda varor och tjänster. (Minskning med ökande försäljning av varor och tjänster.)

De saker som ökar inflationen är förmögenhetsökningen, ränte- och vinstökningar samt löneökningar. De saker som minskar inflationen är ökning av arbetslösheten och ökning av mängden sålda varor och tjänster.

När det gäller tillväxten så är den ofta lånefinansierad, vilket innebär en förmögenhetsökning hos dem som lånar ut. Ur inflationssynpunkt så motverkar detta den kostnadsminskning per såld enhet som den ökade försäljningen (tillväxten) innebär.

Överskottsmålet ökar arbetslösheten

Att det är så svårt att klara ut vad som skall göras för att minska arbetslösheten beror på att vissa enkla samband ignoreras av många politiker och ekonomer. Ett exempel på hur galet det kan bli, när man inte tänker efter före, är riksdagsbeslutet att den offentliga sektorn i genomsnitt skall gå med ett överskott på 2 procent under en konjunkturcykel.

De flesta är överens om att privata företag skall gå med vinst, även inom vänsterblocket. En enkel fråga som politiker i ledande ställning inom olika partier inte vill svara på är följande:

"Om både företagen i den privata sektorn och de olika offentliga verksamheterna skall gå med överskott, vilka skall då ta på sig större utgifter än de har inkomster?"

Att en verksamhet går med överskott innebär att intäkterna är större än kostnaderna. Det betyder i sin tur att omgivningen, alla andra i samhällsekonomin, tillsammans har ett exakt lika stort underskott som den eller de verksamhet/er som går med överskott.

För att kunna göra de betalningar som möjliggör överskottet måste "alla andra" tillsammans låna den summa som överskottet uppgår till, eller minska sina egna tillgångar med överskottsbeloppet. Hela samhället kan, när det gäller penningekonomin, delas upp i tre grupper som inte överlappar varandra, nämligen privatpersoner, den skattefinansierade sektorn och resten, som utgörs av privata företag, organisationer m.m.

Om nu både offentlig sektor och företagen m.fl. skall gå med överskott, så blir det rätta svaret på frågan att det är de enskilda människorna som oavbrutet måste öka sina skulder för att räknestycket skall gå ihop.

Räntefri ekonomi (forts)

Hur hänger då beslutet om överskottsmålet ihop med möjligheten att göra något åt arbetslösheten?

Om gruppen privatpersoner varje år skall köpa mer varor och tjänster än deras inkomster motsvarar, så måste de ta nya lån från dem som har pengar att låna ut eller också göra slut på sina besparingar. När eventuella besparingar är slut återstår bara ny skuldsättning.

Naturligtvis tar inte alla personer nya lån varje år, men i genomsnitt så måste den totala skulden i gruppen öka varje år, annars blir det inte, i genomsnitt, något överskott både hos den offentliga sektorn och hos företagen.

Till slut blir räntebetalningarna så stora att banken säger stopp för ytterligare lån. När försäljningen då minskar på grund av att man inte längre får låna mer för att täcka räntekostnaderna och lite till, måste man snabbt minska sina inköp. Då behövs inte lika många anställda som tillverkar varor och utför tjänster. De övertaliga blir avskedade. Detta fortsätter år efter år. Efter några år blir den samhällsekonomiska situationen kritisk, bubblan brister, arbetslösheten ökar mycket snabbt.

För att senarelägga denna obehagliga situation pratar sig de flesta politiker och ekonomer varma för "ökad tillväxt". Den blir naturligtvis lånefinansierad och är katastrofal på längre sikt men hjälper för stunden ytterligare några år, även om det sedan blir mycket värre ur både miljö- och ekonomisynpunkt.

Den räntefria ekonomin

Det sägs ofta att räntan behövs för att man skall kunna avgöra vilka projekt man skall satsa på. De projekt som tål högst ränta utan att gå med förlust anses bäst.

Vad detta sätt att välja väg ger för resultat ser vi mycket tydligt. De ekonomiska klyftorna växer, hela samhället tänker kortsiktigt. Det som händer om 50 eller 100 år spelar ju en marginell roll när det framräknade nuvärdet är obetydligt. Ju högre räntan är desto fortare måste resultatet av en verksamhet komma, annars satsas inga pengar i projektet.

Men även en låg räntesats, som inte tvingar fram så snabb tillväxt, blir förödande i det långa loppet. Tänker vi oss en tillväxt på 2 procent per år under 1000 år framåt så innebär det att mängden varor och tjänster som skall tillverkas respektive utnyttjas varje år när 1000 år förflutit skall vara ungefär 398 miljoner gånger större än i dag. Det är helt enkelt fysiskt och biologiskt omöjligt på planeten Jorden. Redan i dag använder vi mer naturresurser än vad som förnyas varje år. Skulle alla planetens invånare i dag leva på vår standard behöver vi tre jordklot, fast det bara finns ett.

Minskar vi perspektivet till 100 år med 2 % årlig ökning så blir konsumtionen 7,2446 gånger större. Det låter inte så farligt, men 10 sådana perioder i följd blir 398 miljoner gånger!

Det som i stället blir vägledande för vilka projekt som skall komma till utförande blir i den räntefria ekonomin de verkliga behoven eller starka önskemål som människorna har. Det kommer inte längre att finnas en matematisk formel som oavbrutet tvingar människor att producera och konsumera i ständigt ökande takt. Det blir inte möjligt att samla stora förmögenheter hos enskilda personer eller företag. Omfattande projekt kommer bara att kunna genomföras om många människor vill det.

Vad är det som är viktigt för människor? Mat, vatten, luft tillverkas inte på beställning och kan inte trolas fram bara för att man har pengar att betala med. Tvärtom måste man alltid ha i bakhuvudet att man inte kan äta pengar. Pengar är en uppfinning som kan underlätta tillvaron för människan. Pengar är ett medel som borde tjäna människan, ju mer det brukas desto lättare blir utbyte av varor och tjänster, vilket i sin tur kan göra produktionen mer effektiv så att mindre arbetstid behöver användas för vår försörjning. Såsom det är nu har fenomenet ränta påverkat penningekonomin till att istället för att låta pengarna tjäna människorna, gjort människorna till pengarnas ränteslavar. Pengarna har gått från att vara medel för att underlätta livet till att bli mål för att klara livhanken!

Räntan, inklusive vinsterna, har alltså gett upphov till ett systemfel i världen som tar sig alltmer groteska proportioner. Det kan liknas vid en elakartad organism som utan urskiljning äter upp alltmer av livets goda för människan. Tyvärr har den ätit sig in i kärnan av samhället och alltför många beslutsfattare och deras rådgivare tycks idag ta den för given.

Räntefri ekonomi (forts)

Hur man kan besluta i ekonomiska frågor utan att använda förräntningen av kapital

En fråga som dyker upp är hur man skall kunna besluta om inriktningen av ekonomin. Man får då bilda sig en uppfattning om vad som händer inom olika områden, beroende på vilket alternativ man väljer. I en ekonomi, som styrs av kravet på största och snabbaste förräntning eller avkastning mätt i pengar blir valet enkelt, men konsekvenserna på många områden allt annat än bra.

En möjlighet är att fatta beslut om stora saker genom omröstningar. Finns det bara 2 alternativ kan man ha omröstning på vanligt sätt. Finns fler alternativ blir det mer invecklat men det går att lösa på ett bra sätt. Se särskild faktaruta om Kvalitetsmetoden!

I den räntefria ekonomin kan man, tack vare att inkomst- och förmögenhetsskillnaderna utjämnas, uppnå en **fungerande marknadsekonomi**. Om alla har ungefär lika förutsättningar så blir det också i stort sett samma grad av inflytande genom inköp som bestämmer vad som kommer att produceras. Det blir konsumenternas behov och önskemål som styr, inte reklam och andra marknadsföringsåtgärder. Steg ett till ändring kan vara att ta bort avdragsrätten för all marknadsföring. Utrymmet för mindre företag och enskilda entreprenörer kommer att öka på storföretagens bekostnad, likaså blir det sannolikt ett uppsving för kooperativ verksamhet.

Införande av en räntefri ekonomi är helt enkelt en överlevnadsfråga. Vi har redan passerat gränser som vi inte borde och nu håller vi snabbt på att minska utrymmet för den natur vi alla är mycket mer beroende av än vad de flesta av oss förstår. Det gäller att så snart som möjligt lägga om rodret och verkligen styra mot ett långsiktigt hållbart samhälle. Alternativet är svåra konflikter om en snabbt krympande kaka.

Kan en räntefri ekonomi införas?

Svaret är att det givetvis är möjligt, men det kräver att medvetenheten om räntans roll i samhällsekonomin ökar. Arbete för en sådan förändring har redan pågått i drygt 70 år i Sverige, först genom att enstaka personer analyserat problemen och beskrivit dem, senare genom möjligheter att finansiera verksamheter och boende utan räntebetalningar.

Det mest omfattande exemplet på detta i Sverige är i dag JAK Medlemsbank, som vid årsskiftet 2011 – 2012 hade c:a 37 000 medlemmar/kunder. Den tillhandahåller ett sparlånesystem som fungerar så att spararna inte får någon ränta, men får betala en låneavgift, oberoende av ränteläget, för att täcka kostnaderna för lånens administration. Det sker ingen vinstutbetalning till någon person eller ägare. För de flesta lån gäller att man först sparar ett tag, sedan lånar man och samtidigt som man betalar tillbaka lånet så gör man ett kompletterande sparande. Det senare behövs för att det skall råda balans, mätt i tid gånger pengar, mellan vad man presterar och själv utnyttjar.

En modernare variant har efterhand utvecklats inom Nordiska sparlån/Finanssamverkan sedan 1993.

Idén om räntefri finansiering i denna utformning kommer ursprungligen från Danmark där lantmätaren K. E. Kristiansen grundade J.A.K. Landsforening for menneskelig og økonomisk frigørelse redan 1931. JAK står för Jord, Arbete, Kapital, de tre produktionsfaktorerna i klassisk nationalekonomi.

Basinkomst till alla

Ett elegant sätt att förbättra situationen är att kombinera den räntefria ekonomin med en total omläggning av skattesystemet och införa en basinkomst till alla invånare. Finansieringen av samhällets gemensamma uppgifter sker då genom att var och en, företag och enskilda, får bidra med en liten del av vad de varje dag har på sina konton för betalningar och som kontanter. Detta sker helt automatisk, även för sedlarna (!). Alla vanliga skatter, inkomstskatt, moms, sociala avgifter m.m. tas bort. Dels minskar det mängden administration och kontroll, dels blir allt svartarbete plötsligt vitt och arbetslöshet upphör som begrepp, eftersom täckandet av de då nödvändigaste kostnaderna för att leva inte längre är beroende av inkomst från lönearbete. Den totala genomsnittliga arbetstiden per dag kan förkortas väsentligt. Mer att läsa om detta finns i boken "Ragnarök eller världens chans – om hotade livsvillkor och nya möjligheter", redigerad och till en stor del även författad av Åsa Brandberg, utgiven 2005 av Humanistiska förlaget (www.humanistiskaforlaget.se), ISBN 91-971870-8-9. Mer om Solidarsystemet finns att läsa på www.solidar.lir.be.

En pocketbok med samma tema, "Pengar på planetens villkor", ISBN 978-910977099-0-3, också författad av Åsa Brandberg och på samma förlag, har tryckts och säljs för 40 kr plus 12 kr för ev. porto. Kontakta förlaget, Åsa Brandberg, Stockholm, eller Per Almgren, Norrköping; för beställning.

Ett pdf-dokument (Basinkomstfinansiering) med fler detaljer om basinkomst, varför det fungerar nästan utan administration och hur man skulle kunna införa den, kan beställas via Info@Lågkostnadsbolaget.se

Faktaruta 1:

Formel för inflationen

A är totala kostnaden för arbete och bidrag under en period, t ex ett år

F är totala genomsnittliga penningförmögenheten under samma period

M är mängden (antalet) sålda varor och tjänster under samma period

P är den genomsnittliga andel av arbetslönen som en arbetslös får som inkomst

R är totala genomsnittliga ränte- och vinstutbetalningsfaktorn på F

X är förändringen av andelen arbetslösa från en period till nästa

K_A och K_R är konsumtionsandelen av arbets- respektive ränteinkomster

Kombinationen av ett Δ direkt framför någon av de stora bokstäverna ovan betyder förändringen från en period till nästa av den storhet som den stora bokstaven motsvarar.

Löne- och bidragskostnaderna är A det första året, löneökningar höjer summan till $A + \Delta A$, men förändringen i arbetslösheten gör att slutresultatet blir $(A + \Delta A) \cdot (1 - X \cdot (1 - P))$.

Räntekostnaderna är $R \cdot F$ det första året men på grund av ränte- och förmögenhetsändring blir den $(R + \Delta R) \cdot (F + \Delta F)$ året därpå.

Nedanstående formler är skrivna i en form som gör att de med små ändringar kan stoppas in i ett Excel-program. Den sista kan ju användas för att få en känsla för hur det hela fungerar när olika saker förändras.

Börja med arbetskostnadernas inverkan

$$((A + \Delta A) \cdot (1 - X \cdot (1 - P)) / (M + \Delta M) - A / M) / ((A + R \cdot F) / M) =$$

$$(M + \Delta M) \cdot ((A + \Delta A) \cdot (1 - X \cdot (1 - P)) / (M + \Delta M) - A / M) / ((M + \Delta M) \cdot (A + R \cdot F) / M) =$$

$$((A + \Delta A) \cdot (1 - X \cdot (1 - P)) - A \cdot (1 + \Delta M / M)) / ((A + R \cdot F) \cdot (1 + \Delta M / M)) =$$

$$(A - A \cdot X \cdot (1 - P) + \Delta A \cdot (1 - X \cdot (1 - P)) - A - A \cdot \Delta M / M) / ((A + R \cdot F) \cdot (1 + \Delta M / M)) =$$

$$(\Delta A \cdot (1 - X \cdot (1 - P)) - A \cdot (X \cdot (1 - P) + \Delta M / M)) / ((A + R \cdot F) \cdot (1 + \Delta M / M)) =$$

$$(\Delta A - (A + \Delta A) \cdot X \cdot (1 - P) - A \cdot \Delta M / M) / ((A + R \cdot F) \cdot (1 + \Delta M / M)) =$$

$$\Delta A / ((A + R \cdot F) \cdot (1 + \Delta M / M)) - \quad \text{"Inflation på grund av Löneförändring"}$$

$$- (A + \Delta A) \cdot X \cdot (1 - P) / ((A + R \cdot F) \cdot (1 + \Delta M / M)) - \quad \text{"Inflation på grund av Arbetslöshetsförändring"}$$

$$- A \cdot \Delta M / ((A + R \cdot F) \cdot (M + \Delta M)) \quad \text{"Inflation på grund av Arbetskostnadsdel av volymändring (tillväxt = $\Delta M / M$)"}$$

Fortsätt sedan med räntekostnadernas inverkan

$$((R + \Delta R) \cdot (F + \Delta F) / (M + \Delta M) - R \cdot F / M) / ((A + R \cdot F) / M) =$$

$$(M + \Delta M) \cdot ((R + \Delta R) \cdot (F + \Delta F) / (M + \Delta M) - R \cdot F / M) / ((M + \Delta M) \cdot (A + R \cdot F) / M) =$$

$$(R \cdot F + \Delta R \cdot F + R \cdot \Delta F + \Delta R \cdot \Delta F - R \cdot F - R \cdot F \cdot \Delta M / M) / ((A + R \cdot F) \cdot (1 + \Delta M / M)) =$$

$$\Delta R \cdot (F + \Delta F / 2) / ((A + R \cdot F) \cdot (1 + \Delta M / M)) + \quad \text{"Inflation på grund av Ränteändring"}$$

$$+ \Delta F \cdot (R + \Delta R / 2) / ((A + R \cdot F) \cdot (1 + \Delta M / M)) - \quad \text{"Inflation på grund av Förmögenhetsändring"}$$

$$- (R \cdot F \cdot \Delta M / M) / ((A + R \cdot F) \cdot (1 + \Delta M / M)) \quad \text{"Inflation på grund av Räntekostnadsdel av volymändring (tillväxt = $\Delta M / M$)"}$$

Lägg ihop tillväxttermerna

$$- A \cdot \Delta M / ((A + R \cdot F) \cdot (M + \Delta M)) - R \cdot F \cdot \Delta M / ((A + R \cdot F) \cdot (M + \Delta M)) = - \Delta M / (M + \Delta M)$$

Den allmänna formeln för inflationen kan då skrivas

$$I = ((\Delta A - (A + \Delta A) \cdot X \cdot (1 - P) + \Delta R \cdot (F + \Delta F / 2) + \Delta F \cdot (R + \Delta R / 2)) / (A + R \cdot F) - \Delta M / M) / (1 + \Delta M / M)$$

och med ord sammanfattas så att inflationen ökar vid ökning av löner, räntor och förmögenheter och minskar vid ökning av arbetslöshet och ökning av mängden sålda varor och tjänster.

Om vi sätter in ett närmevärde på dF som $R \cdot F \cdot (1 - K_R) + A \cdot (1 - K_A)$, ränte- och arbetsinkomster som sparas i stället för att betala inköp, i ovanstående allmänna formel så blir uttrycket för inflationen i stället

$$I = ((\Delta A - (A + \Delta A) \cdot X \cdot (1 - P) + \Delta R \cdot (F \cdot (1 + R \cdot (1 - K_R) / 2) + A \cdot (1 - K_A) / 2) + R \cdot (R + \Delta R / 2) \cdot F \cdot (1 - K_R) + A \cdot (1 - K_A) \cdot (R + \Delta R / 2)) / (A + R \cdot F) - \Delta M / M) / (1 + \Delta M / M)$$

Även en oförändrad räntenivå ($\Delta R = 0$) **orsakar** inflation så snart $R > 0$ och någon del av ränte- eller arbetsinkomsten läggs till de pengar (sparande) som förräntas. Inflationen blir större ju högre räntan är.

Faktaruta 2:

Vilka vinner

Den totala arbets- och bidragsinkomsten kallas A, det studerade hushållets kallas A_H .

Den totala förmögenheten kallas F, det studerade hushållets kallas F_H

Räntan (avkastningen, inräknat vinstutdelningar på aktier och fondandelar m.m.) på förmögenheten kallas R (vi antar att alla får samma ränta, vilket inte är sant).

Den totala inkomsten är $A + R \cdot F$, hushållets inkomst är $A_H + R \cdot F_H$. Om räntan vore 0 så skulle den totala inkomsten vara A och hushållets inkomst A_H . Andelen av hela produktionen som hushållet kan köpa om räntenivån är R blir $(A_H + R \cdot F_H) / (A + R \cdot F)$

Om man är vinnare eller förlorare på grund av räntan beror på vars och ens respektive andel av inkomst och förmögenhet. Om förmögenhetsandelen är större än arbets- och bidragsinkomstandelen är man grovt sett vinnare i räntesystemet, är det tvärtom är man förlorare. En mycket stor andel, ungefär 98 % av befolkningen var förlorare 1993, nu är det förmodligen närmare 99 %.

Skillnaden mellan den andel av totala mängden varor och tjänster man kan köpa om räntan är noll och om den har ett annan storlek beräknas på följande sätt:

$$(A_H + R \cdot F_H) / (A + R \cdot F) - A_H / A =$$

$$(A \cdot (A_H + R \cdot F_H) - A_H \cdot (A + R \cdot F)) / (A \cdot (A + R \cdot F)) =$$

$$(A \cdot A_H + A \cdot R \cdot F_H - A_H \cdot A - A_H \cdot R \cdot F) / (A \cdot (A + R \cdot F)) =$$

$$R \cdot (A \cdot F_H - A_H \cdot F) / (A \cdot (A + R \cdot F)) =$$

$$R \cdot F \cdot (F_H / F - A_H / A) / (A + R \cdot F)$$

Faktaruta 3:

"Ökad tillväxt" (Exponentiell tillväxt)

Om något oavbrutet växer med en viss procentsats varje år blir ökningen allt snabbare för varje år, mätt i verklig storlek. Med 2 procent per år ser det ut på följande sätt med 100 års mellanrum, avrundat till hela tal, i förhållande till det ursprungliga värdet:

1, 7, 52, 380, 2 755, 19 957, 144 578, 1 047 418, 7 588 176, 54 973 651, 398 264 652

För tusen år sedan hade vi vikingatiden i de nordiska länderna. Hur skulle det ha sett ut i dag om vi konsumerade 398 miljoner **gänger** mer än då, en tillväxt på 2 % per år varje år?

Faktaruta 4:

Kvalitetsmetoden

Den amerikanske samhällsvetaren Kenneth Arrow fick på 1970-talet ekonomipriset till Nobels minne för att han matematiskt bevisat att det i allmänhet inte var möjligt att med någon metod ta reda på den gemensamma prioriteringen hos ett stort antal människor.

Nu finns det en fungerande metod att genomföra det som Arrow "bevisat" vara omöjligt. Den har utvecklats av författaren och kallas "Kvalitetsmetoden". Ursprunget är ett förslag till omröstningsmetod som lades fram redan 1794 av fransmannen Condorcet. Den innebär att varje alternativ jämförs med varje annat alternativ. Det alternativ som föredras framför varje annat alternativ har vunnit.

Kompletteringen av den ursprungliga metoden innebär att man oftast kan lösa problem av typen A föredras framför B, B föredras framför C och C föredras framför A. Sådana situationer uppstår ibland vid verkliga omröstningar, när var och en som röstar själv får ange i vilken ordning de olika alternativen föredras.

Har man fler än två alternativ att välja mellan bör Kvalitetsmetoden komma till användning. Med den kan man på en gång rösta fram det förslag som föredras framför alla andra. Utförligare information finns i en artikel om Kvalitetsmetoden som kan erhållas från per.almgren@snabel-a.soceng.se